

In het Europese natuurbeleid wordt gestreefd naar de realisatie van een samenhangend netwerk van natuurgebieden met de naam Natura 2000. Een van de reservaten die daar in Nederland deel van uit maakt, is 'de Donkse Laagten' in de Alblasserwaard, met de levensgemeenschappen van natte en vochtige graslanden. Het ligt in een omgeving die geologisch en archeologisch interessant is door de aanwezigheid van 'donken', natuurlijke hoogten die ontstaan zijn als pleistocene rivierduinen.

De Donkse Laagten

Het natuurbeleid heeft de laatste decennia steeds meer een internationaal karakter gekregen. Dit is een gevolg van het groeiende besef dat planten, dieren en levensgemeenschappen zich in hun verspreiding weinig aantrekken van nationale grenzen. In Europa ontstaat er in toenemende mate een verweving van Nationaal beleid en gemeenschappelijk Europees beleid. Het eerste concrete gevolg was de vaststelling van de Europese vogelrichtlijn in 1979. Het doel hiervan is de bescherming van alle wilde Europese vogels tijdens de broedtijd en de bescherming van belangrijke overwinteringsplaatsen. In 1992 werd deze richtlijn uitgebreid met de Habitatrichtlijn. Deze heeft de bescherming van wilde soorten planten en dieren (exclusief vogels) en hun leefgebieden tot doel. Voor de zwaarst beschermde categorie dient dit onder meer vorm te krijgen door de instelling van speciale beschermingszones (s.b.z.). De Vogelrichtlijn en de Habitatrichtlijn dienen verwerkt te worden in de nationale wetgeving. In Nederland gebeurt dit in de Flora- en Faunawet (vastgesteld in 2002) voor de bescherming van soorten en de Natuurbeschermingswet 1998 (in werking sinds oktober 2005) voor de bescherming van gebieden.

EUROPEES NETWERK

Naast de wetgeving wordt ook gestreefd naar de instelling van een samenhangend netwerk van natuurgebieden, vergelijkbaar met onze EHS (Ecologische Hoofdstructuur). Hiertoe worden door de aparte lidstaten gebieden aangemeld, die gezamenlijk de diverse Europese levensgemeenschappen in stand moeten houden. Dit netwerk heeft de naam Natura 2000 gekregen. Door Nederland zijn 161 gebie-

den, 51 habitattypen, 96 vogelsoorten en 37 andere soorten aangemeld. Dit is een verplichting die Nederland vrijwillig is aangegaan en die niet door Europa is opgelegd. De politieke afspraak is dat in 2010 een einde moet komen aan de afname van de biodiversiteit. Een van de gebieden die deel uitmaakt van het Natura 2000 netwerk is het reservaat 'de Donkse Laagten' in de Alblasserwaard.

NATTE GRASLANDEN

'De Donkse Laagten' liggen in de Alblasserwaard tussen Streefkerk en Bleskensgraaf (zie figuur 1). Het gebied bestaat voornamelijk uit vochtige en natte voedselrijke graslanden die deels als cultuurgrasland, deels als halfnatuurlijk grasland in gebruik zijn. Kleine delen zijn ingericht als schraalgrasland. Het gebied wordt doorsneden door een boezemkanaal: het Groote- of Achterwaterschap. Het reservaat is aangewezen als vogelrichtlijngebied omdat het een belangrijke slaapplek is voor de Kolgans. Deze soort foerageert zowel in het gebied zelf als in de omgeving. De aantallen Kolganzen die in de winter in het gebied verblijven zijn van internationale betekenis.

Een belangrijke functie van het gebied in het kader van Natura 2000 is het behoud en de ontwikkeling van de levensgemeenschap van vochtige en natte graslanden met plas-dras situaties voor grasetende vogels zoals Smient en diverse ganzensoorten, voor weide- en hooilandvogels zoals Kemphaan, Porceleinhoen en Kwartelkoning en voor de Noordse woelmuis. Hierbij hoort ook de ontwikkeling van nieuwe blauwgraslanden, glanshaver- en vossenstaarhooilanden en Kievitsbloemhooilanden. Deze zullen mede het leefge-

De Donkse Laagten zijn te bewonderen vanaf het fietspad langs het Groote- of Achterwaterschap. FOTO: GOOF OVERBEEK

Figuur 1: Het natuurreervaat 'de Donkse Laagten' ligt in de Alblasserwaard, tussen Streefkerk en Bleskensgraaf.

bied voor Kemphaan en Watersnip moeten gaan vormen. Er wordt gestreefd naar een broedpopulatie van de Grutto van tenminste zestig paar.

BLAUWGRASLAND

In het gebied komt grasland voor met Pijpenstrootje op venige of lemige, kalkhoudende kleibodem. Dit heeft de kenmerken van blauwgrasland. Het kan zich hier duurzaam handhaven onder invloed van onderdijkse kwel. Via gericht beheer wordt

VERKENNING PER FIETS

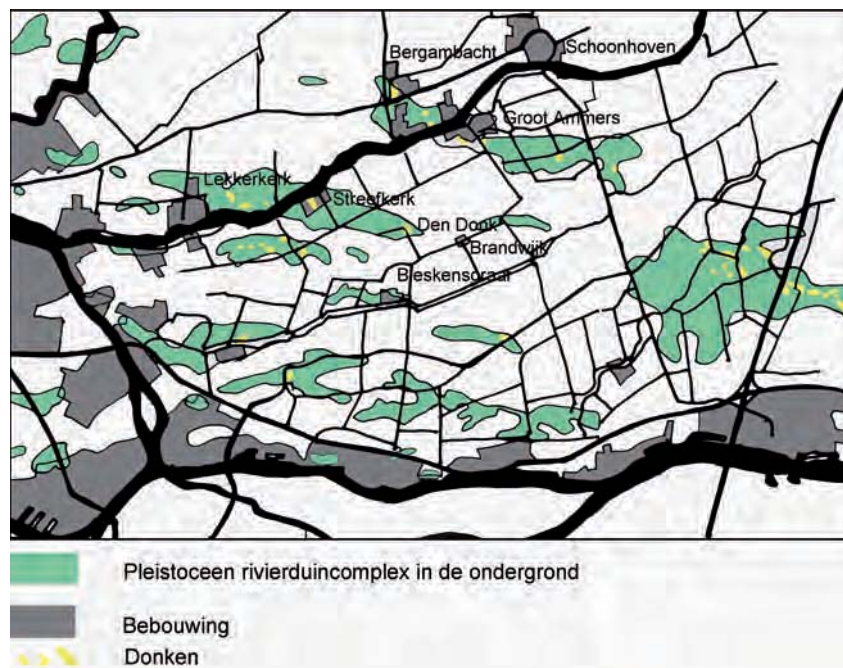
Het reservaat 'de Donkse Laagten' is niet vrij toegankelijk. Maar vanaf het fietspad langs Den Donk en het Groot- of Achterwaterschap is een goed beeld van het reservaat te krijgen. Omdat het pad over de donk van Den Donk loopt, krijg je ook een goed beeld van de hoogte en het oppervlak van deze donk.

geprobeerd de kwaliteit van deze stukken te verbeteren.

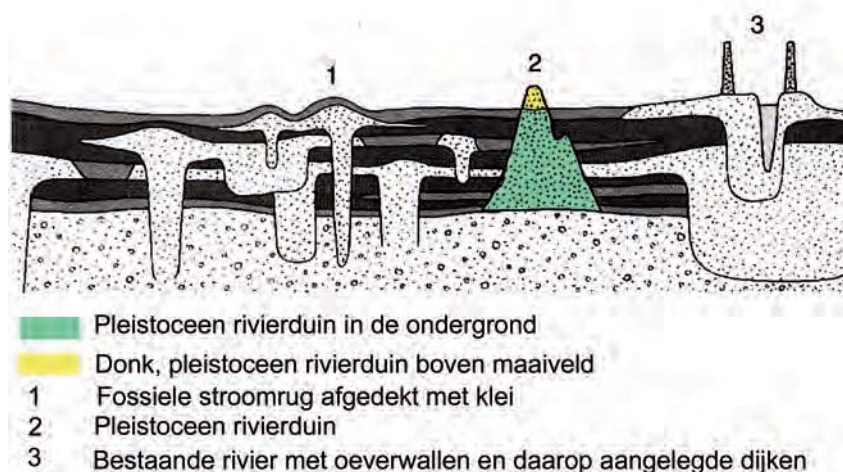
Vlak bij het reservaat liggen enkele donken. Dit zijn hoge, boven het veen uitstekende, toppen van een pleistoceen rivierduincomplex dat in de ondergrond aanwezig is. Het meest in het oogspringend is de bebouwde donk van Den Donk bij Brandwijk (zie figuur 1 en 2).

DONKEN

Donken zijn oude rivierduinen, die als verhogingen in het landschap zichtbaar zijn. Maar hoe zijn die ontstaan? Tijdens de laatste ijstijd (Weichselien) die ongeveer 10.000 jaar geleden eindigde, kwam het landijs niet verder dan Noord-Duitsland. Nederland is toen dus niet door landijs bedekt geweest. Aan het eind van die ijstijd wisselden warme en koude perioden elkaar af. De laatste koude periode is de jonge Dryastijd (genoemd naar het veelvuldig voorkomen van *Dryas octopetala*, een laag arctisch heestertje). Deze periode duurde van 9.000 – 8.000 voor Christus. Uit pollenonderzoek blijkt dat in die tijd de (dennen-)bossen plaats maakten voor een toendravegetatie met lage kruiden. De zeespiegel lag toen veel lager en de Rijn

Figuur 2: Op de kaart van de Alblasterwaard is de ligging van de pleistocene rivierduincomplexen en donken aangegeven. NAAR: BERENDSEN, H.J.A. EN E. STOUTHAMER (2001), PALAEOGRAPHIC DEVELOPMENT OF THE RHINE-MEUSE DELTA, THE NETHERLANDS.

Figuur 3: Schema van een donk.

NAAR: GINKEL, E. VAN (1996), ALBLASTERWAARD, LAND VAN DONKEN.

en Maas voerden hun water af via het Nauw van Calais.

De grote rivieren vormden een vlechtend systeem met brede, onbegroeide beddingen. Aangezien er nauwelijks vegetatie was, had de wind er vrij spel en werden rivierduinen gevormd. Grote complexen van deze rivierduinen zijn te vinden langs de Maas in Midden- en Noord-Limburg (onder andere de omgeving van de Hatertse vennen) en in het rivierengebied tot in Rotterdam. Ook langs de Schelde en de Gelderse IJssel komen ze voor. Een grote concentratie van deze rivierduinen is te vinden in de Alblasterwaard met uitlo-

pers naar de Krimpenerwaard (figuur 2). Anders dan in Limburg lag de basis van de rivierduinen hier een aantal meters onder het huidige zeespiegelniveau.

DUINENRIJ

Toen het klimaat warmer werd, vormden zich in West Nederland onder invloed van de stijging van de zeespiegel een moeraslandschap met dikke veenlagen die de rivierduinen geheel of gedeeltelijk bedekten. Door inklinking zijn in de Alblasterwaard deze rivierduinen boven de latere afzettingen gaan uitsteken. Ze staan bekend als donken. Aangezien de donken de enige

'De Donkse Laagten' kregen de status van natuurreservaat omdat het een belangrijke slaapplek is van de Kolganzen. FOTO: GOOF OVERBEEK

Tussen de Kolganzen bivakkeren doorgaans ook Brandganzen. FOTO: GOOF OVERBEEK

droge plekken waren in het landschap, vindt in het Mesolithicum, circa 6500 jaar geleden, hier de eerste bewoning plaats. Door inklinking van het veen zijn de verschillen groter geworden. De hoogste donken steken nu zo'n drie à vier meter boven hun omgeving uit. Soms vindt men een rij donken in elkaars verlengde die dan een duinenrij vormen tussen vroegere stroomgeulen. De Schoonenburgse groep bestaat uit twee afzonderlijke rijen donken die beginnen bij het gehucht Den Donk. Dit ligt op een oorspronkelijk vijf hectare grote zandheuvel. Er liep een strook kleine zandopduikingen in de richting van Streefkerk, die zich over de Lek uitstrekt tot in de Krimpenerwaard. Een tweede rij liep naar de polder Nieuw Lekkerland met als hoogste punt de Schoonenburgsche heuvel van 3,9 meter.

JACHTKAMPEN

De grotere donken zijn vaak al lang bewoond. Plaatsen als Bergambacht, Streefkerk en Hillegersberg zijn op donken ontstaan. Van de donken die niet bewoond

waren, zijn er inmiddels veel verdwenen. Ze zijn afgegraven ten behoeve van zandwinning. Een voorbeeld daarvan is het Hoornse plasje dat ooit een zandheuvel was. Soms is de plek van een vroegere donk alleen nog in het landschap te herkennen aan de knik waarmee een weg om de donk heen liep. Voordat in de Middeleeuwen met de aanleg van dijken werd begonnen, waren de veengebieden in het rivierengebied weinig geschikt voor het boerenbedrijf. Alleen jagers en vissers hadden er iets te zoeken. Omdat de donken temidden van de moerasgebieden veelal te klein waren voor een permanent boerenbedrijf, werden ze in de prehistorie vooral gebruikt als jachtkamp. De sporen gaan terug tot het Meso- en Neolithicum. In de kampen verdween het afval voor een groot deel in het veen. In het zuurstofarme moeras is het goed bewaard gebleven.

ETENSRESTEN

De ontwikkeling van het rivierengebied sedert de laatste ijstijd wordt gekenmerkt

door een afwisseling van perioden met veenvorming en overstromingen met kleiafzettingen. De donken zijn dan ook niet continu gebruikt voor bewoning. Vanaf 4.000 voor Christus tot de Middeleeuwen zijn er een aantal kortere of langere perioden met bewoning geweest. In die tijd heeft er ook een aanzienlijke stijging van het grondwater plaats gevonden (6000 jaar geleden was dat circa – 4,5 meter NAP), waardoor het veen flink gegroeid is. Gebruiksvoorwerpen van diverse, elkaar opvolgende culturen zijn daardoor keurig in opeenvolgende lagen te vinden. Het geeft echter ook een beeld van de ontwikkeling van de fauna aan de hand van etensresten. Zo zijn er in wisselende hoeveelheden resten gevonden van huisdieren zoals Rund, Schaaap/Geit, Varken, Paard en Hond samen met resten van Edelhert, Ree, Everzwijn, Eland, Bruine beer, Otter en Bever.

Jan Uilenbroek en Goof Overbeek zijn lid van de KNNV-afdeling Gouda.

Bronnen

- Berendsen, H.J.A. en E. Stouthamer (2001), *Palaeogeographic development of the Rhine-Meuse delta, The Netherlands*. Koninklijk van Gorcum, Assen.
- Ginkel, E. van (1996), *Alblasserwaard, land van donken, fietsroute*. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek; Serie archeologische routes 11, Amersfoort.
- Kooijmans, L. (1985), *Sporen in het land*. Meulenhoff, Amsterdam.
- Ministerie van LNV (jaartal?), *Gebiedendocument Donkse Laagten*.
- Mulder, E.F.J. de (2003), *De ondergrond van Nederland*. Wolters Noordhoff, Groningen.
- Oerlemans, H. (1992), *Landschappen in Zuid-Holland*. Provincie Zuid-Holland, Den Haag.